

ביאורים

לאחר שלמדנו ממקורות שונים על מצבים שבהם נשללת הבחירה החופשית של האדם כתוצאה מעבירות, מלמד אותנו הרמב"ם על פסוקים שמשמעותם שונה על אף הדמיון הראשוני לפסוקי שלילת הבחירה. לדוגמה, כאשר הנביא ישעיהו זועק: "למה תתענו ה' מִדְרָכָי, תִּקְשִׁיחַ לְבַנו מִיִּרְאָתָךְ" (ישעיהו סג, יז) - אותנו או מונע מאתנו לירא אותך. הרמב"ם מסביר פסוקים אלו בהקשר אחר. מהו ההקשר שבו נאמר פסוק זה? בדברים אלה מתרעם הנביא ישעיהו על מצבו של עם ישראל בגלות. ישעיהו מתרעם על ההתדרדרות המדינית, על שלטון האומות עלינו ובקיצור - על מצבם העגום של ישראל לאחר החורבן. מצבו השפל של עם ישראל, מלמד הרמב"ם, מעניק פתחון פה לכופרים ולכל אלה שאינם מאמינים בה'. כאשר עם ה' מצוי במצב כה שפל זהו חילול השם. בפסוקים אלה קובל הנביא על כך שהמצב שבו נתונים ישראל מתעה את הרחוקים מלשוב אליו ובכך - מנציח חלילה את הריחוק ממנו. הגלות הינה אם כן חילול השם הנורא ביותר שקיים. מצב זה מאפשר חלילה את המחשבה שעזב ה' את ישראל. ובעומק העניין, אם עזב ה' את ישראל, משמעות הדבר היא שחלילה עזב ה' את הארץ. גאולת ישראל, לפי דברי הנביא, הינה גאולת ה'. כאשר עם ישראל בגלות גם ה' כביכול נמצא בגלות. דברים אלו הם יוצאי דופן. פסוקים חריגים הבאים ללמד על מצבים חריגים. לאחר הערה זו שב הרמב"ם לעיקרון אותו לימד בתחילה: האדם הוא ישות ריבונית בעלת בחירה חופשית. בכוחו של אדם לקיים מצוות או חלילה - לחטוא, ואין כל כפייה חיצונית על מעשיו. לכן מוטלת על האדם החובה והאחריות לחתור כל העת לתיקון האישיות.

הרחבות

• גאולה שאינה תלויה בתשובה

"שוב למען עבדך שבטי נחלתך", רצונו לומר, כְּדִי שְׁלֵא יִהְיֶה שָׁם חִלּוּל הַשֵּׁם. לפי דברי הרמב"ם, ישעיה הנביא ביקש מהקב"ה שיגאל אותנו, לא בגלל שעשינו תשובה אלא בשביל לקדש את שמו שנתחלל בגויים. רעיון זה מופיע בפסוק נוסף בספר ישעיה: "למעני למעני אֶעֱשֶׂה כִּי אֵיךְ יִחַל וּכְבֹדִי לְאַחַר לֹא אֶתֵּן" (ישעיה מח, יא). המצודת דוד פירש את הפסוק כך: "התשועה שאעשה לכם לא בצדקותכם כי אם למען שמי, כי איך יחולל בין העמים שיאמרו בלתי יכולת ה'... וכפל מילת 'למעני' לומר שבעבור זה לבד ולא בהצטרפות עמו עוד דבר".

פסוק נוסף שאנו לומדים ממנו שגאולתן של ישראל אינה תלויה בתשובה, מופיע גם הוא בספר ישעיה: "הֲקִטְןִי יְהוָה לְאֶלְפֵי הַצִּעִיר לְגוֹי עֲצוּם אֲנִי יְהוָה בְּעֵתָהּ אַחִישֶׁנָּה" (ישעיה ס, כב). בפסוק זה מתוארים שני סוגי גאולות: גאולה שתבוא בזמנה - 'בעתה', וגאולה שתבוא מהר יותר - 'אחישנה'. אם ישראל יעשו תשובה - הקב"ה יחיש את הגאולה. אולם, גם אם ישראל לא יעשו תשובה, תבוא הגאולה בזמנה - 'בעתה' (ע"פ סנהדרין צח, א).

שאלות לדין

כיצד ניתן 'להתגונן' מפני תרבות 'הפרסומות' המנסה לגרום לנו לצרוך ולקנות גם מה שאנו לא באמת צריכים?

"ואמרו הגויים אשר שמעו... מבלתי יכולת". האם מה שהגויים יחשבו צריך להשפיע על ההתנהלות שלנו? מדוע?

וְאָמַנְם מֵאֲמֹר יִשְׁעִיהָ: "למה תתענו ה' מִדְרָכָי, תִּקְשִׁיחַ לְבַנו מִיִּרְאָתָךְ" (ישעיה סג, יז) - הרי הוא יוצא מוזאת הכוונה כלה, ואינו נתלה בְּדָבָר מִזֶּה הַעֲנִין. וְאָמַנְם כּוֹנֵת אֵלּוּ הַדְּבָרִים, לְפִי מָה שֶׁבָּא לְפָנֵיהֶם וְאַחֲרֵיהֶם, שֶׁהוּא הַתְּאוּנָן עַל הַגְּלוּת, וְגִרּוּתָנוּ, וְאֶבְדָּנוּ, וְהַתְּגַבְרוּת הָאֲמוֹת עֲלֵינוּ, וְאָמַר, מִתְחַנֵּן: הוֹי, אֲדוֹן, כִּי אֲשֶׁר יֵרָאוּ זֶה הַמִּצְבָּב מֵהַתְּגַבְרוּת הַכּוֹפְרִים, יִתְעוּ מִדְרָכֵי הָאֲמֹת, וְיִסּוּרוּ לְבוֹתֵם מִיִּרְאָתָךְ, וְכֹאֲלוּ אֶתְּהָ שִׁתְּגַרְם לְאֵלּוּ הַסִּכְלִים לְצִאת מִן הָאֲמֹת. עַל דֶּרֶךְ מֵאֲמֹר מִשֶּׁה רַבְּנוּ: "וְאָמְרוּ (כל) הַגּוֹיִם אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת שִׁמְעֶךָ [לְאֲמֹר] מִבְּלִתִּי יִכְלֵת ה'" וכו' (במדבר יד, טו-טז). וְלִפְיֶכָךְ אָמַר אַחַר זֶה: "שׁוּב לְמַעַן עֲבַדְךָ שְׁבֻטִי נִחְלָתְךָ" (ישעיה שם, שם), רְצוֹנוּ לֹמַר, כְּדִי שְׁלֵא יִהְיֶה שָׁם חִלּוּל הַשֵּׁם. וְכִמוֹ שֶׁבָּאָר בְּתָרֵי עֶשֶׂר מֵאֲמֹר הַהוֹלְכִים אַחַר הָאֲמֹת, הַמִּנְצְחִים מִן הַגּוֹיִם בְּזִמְנֵי הַגְּלוּת, וְאָמַר, מִסְפַּר אֲמֹרִים: "כֹּל עֲשֵׂה רַע טוֹב בְּעֵינֵי ה', וּבָהֶם הוּא חֹפֵץ, אוֹ אֵיזָה אֱלֹהֵי הַמִּשְׁפָּט" (מלאכי ב, יז). וְסִפַּר מֵאֲמֹרֵינוּ עוֹד, מִתְקַף הַגְּלוּת: "אֲמַרְתֶּם שְׁוֹא עֲבַד אֱלֹהִים, וּמָה בָצַע כִּי שָׁמְרֵנוּ מִשְׁמֵרְתּוֹ, וְכִי הִלְכְנוּ קִדְרָנִית מִפְּנֵי ה' צְבָאוֹת, וְעַתָּה אֲנַחְנוּ מֵאֲשֶׁרִים זְדִים" (שם ג, יד-טו) וכו'. וּבָאָר וְאָמַר שֶׁהוּא יִתְעַלֶּה עֵתִיד לְגִלוּת הָאֲמֹת, וְאָמַר: "וְשַׁבְתֶּם וְרֵאִיתֶם" (שם שם, יח) וכו'.

וְאֵלּוּ הַפְּסוּקִים הַמְּסַפְּקִים בַּתּוֹרָה וּבַמִּקְרָא, הַגּוֹרְמִים לְדַמוּת שֶׁה' יִכְרִיחַ עַל הַמְּרִי - הַנָּה כְּבָר בְּאֲרָנוּ עֲנִינֵם בְּלִי סִפְק, וְהוּא בְּאוֹר נִכּוֹן עִם חֶזֶק הַהִתְבּוֹנְנוּת. וְנִשְׁאָרְנוּ עַל עֲקָרֵינוּ, כִּי הָאֲדָם - בְּיָדוֹ הַמְּשַׁמֶּעַת וְהַמְּרִי, וְהוּא הַבּוֹחֵר בְּמַעֲשָׂיו, מָה שִׁירְצָה לַעֲשׂוֹתוֹ יַעֲשֶׂהוּ, וּמָה שִׁירְצָה שְׁלֵא לַעֲשׂוֹתוֹ לֹא יַעֲשֶׂהוּ, אֵלָּא אִם כֵּן יַעֲשֶׂהוּ ה' עַל חֶטָּא שֶׁחֲטָא בְּשִׁיבְטֵל רְצוֹנוֹ, כְּמוֹ שֶׁבְּאֲרָנוּ. וְכִי קִנְיֵן הַמַּעֲלּוֹת וְהַפְּחִיחֵיּוֹת בְּיָדוֹ, וְלִפְיֶכָךְ רָאוּ לוֹ לְהַשְׁתַּדֵּל וּלְזַרְזֵל עֲצָמוֹ בְּקִנְיֵן הַמַּעֲלּוֹת, הוֹאִיל וְאֵין לוֹ מַעוֹרֵר שִׁיעוֹרָהוּ אֲלֵיהֶן מִבְּחוּץ, וְהוּא אֲמֹרִים בְּמוֹסְרֵי זֹאת הַמְּסַכְּתָא: "אִם אֵין אֲנִי לִי מִי לִי" (אבות א, יג).

המשמעת והמרי
ביד האדם

